

ТЕТЯНА ЛЕЩЕНКО,

кандидат філологічних наук, доцент, завідувачка кафедри українознавства та гуманітарної підготовки, Українська медична стоматологічна академія (м. Полтава, Україна)

ВІКТОРІЯ ЮФИМЕНКО,

старший викладач кафедри українознавства та гуманітарної підготовки, Українська медична стоматологічна академія (м. Полтава, Україна)

**ГОРЛІС-ГОРСЬКИЙ І ПОЛТАВЩИНА: БІЛІ ПЛЯМИ ІСТОРІЇ.
ЛІТЕРАТУРНИЙ І ПУБЛІЦИСТИЧНИЙ ДОРОБОК ЮРІЯ ГОРЛІС-
ГОРСЬКОГО**

Полтавська земля дала світові визначну плеяду науковців, літераторів та історичних діячів. Імена одних відомі широкому загалу, імена інших і досі залишаються білими плямами в історії. У 2012 році вийшла книга «Ми ще повернемось» зі спогадами про Юрія Горліса-Горського, а також із його повістями, поезіями, листуванням[1]. У книзі йдеться про те, що «доля цієї людини була настільки бурхлива, закручено-звивиста, жорстока і милосердна, що найрізноманітніші чутки про Юрія кружляли ще півстоліття після його таємничої смерті в 1946 році» і що «Юрій Городянин-Лісовський прожив не життя, а пригодницький роман»[1]. Його ув'язнювали більшовики, румунські прикордонники й гестапівці. Сидів він і за польськими «дружніми» дротами. Друзі двічі проводили по ньому панахиду, а він виривався з обіймів смерті. Володимир Скуйбіда визначив Юрія як вояка-фронтовика, вояка-партизана, революціонера-підпільника та революціонера-в'язня. Усі ці слова про нашого земляка, уродженця с. Демидівка Решетилівського району Полтавської області, який з'явив про себе в період Української революції 1917-1921рр. і склав голову в боротьбі за збереження державної незалежності УНР.

Надзвичайно складно і жертовно, і все ж безупинно, український народ боровся заради великої, омріяної у віках мети – створення незалежної суверенної соборної України. Випалюючи вогнем і знищуючи мечем український народ, його самобутність, наші вороги з глибоких віків і в сьогоденні ХХІ століття намагалися і досі намагаються позбавити нас права творити власну державу, розпоряджатися своєю долею на Богом даній рідній землі.

Автори дослідження поставили собі за мету вивчити й дослідити життєвий і творчий шлях земляка-полтавця Юрія Горліс-Горського, перегорнути його політичні та літературні сторінки життя, щоб сучасне молоде

покоління знало своїх героїв[4]. Для реалізації зазначеної мети були визначені **завдання**: - дослідити біографію Юрія Горліс-Горського; - ознайомитися в архівах із документальними та інтернет-джерелами з теми; - опрацювати літературну спадщину земляка; - зустрітися з науковцями, краєзнавцями, які досліджували життєвий шлях Юрія Горліс-Горського; - провести «круглий стіл» для студентів УМСА з теми «Його ім'я в історії держави».

Актуальність нашого дослідження полягає в особливому інтересі молоді до історії рідного краю, долі людей, які стояли біля витоків державної незалежності...[8]. «Сьогодні перед нами стоїть єдине реальне завдання: забезпечити честь українського імені на чужині й зберегти загальногромадську єдність для майбутньої нашої Батьківщини» – говорив Юрій Горліс-Горський[1]. Наразі доволі неоднозначно трактуються події сторічної давнини, тому студентській молоді важко збагнути історичний перебіг подій, причини поразок і перемог. Ми маємо надію, що наше дослідження допоможе їм краще зрозуміти події Української революції 1917-1921 рр.

Постать Юрія Горліс-Горського неординарна, талановита і варта того, щоб люди знали про кого йдеться, коли чули його ім'я. Юрій щиро вірив у майбутнє України, у перемогу добра над злом – славний лицар із Демидівки, який мав красномовне псевдо «Залізник».

Село Демидівку на Решетилівщині Полтавської області переважна більшість літературознавців, полтавських дослідників і його рідня вважають місцем народження письменника і борця за незалежність України, хоча в деяких документах, зокрема, оформлених чеською мовою, зазначається і місто Полтава. Завдяки одному з дослідників біографії письменника – Володимирові Коротенку ми дізналися, що у двадцятих роках минулого століття у Демидівці мешкали люди з прізвищем Городянин. До речі, доволі рідкісне прізвище і нині зустрічається серед населення Демидівки. Батько майбутнього письменника був офіцером російської армії, мати походила з польсько-шляхетського роду. Про його дитячі роки майже нічого невідомо. Ще юнаком, Юрій Городянин-Лісовський, закінчив у 1915 році в Полтаві Олександрівське реальне училище та поїхав до Новочеркаська, де вступив у козачу військову школу. Через рік закінчив її у чині хорунжого, а вже згодом воював у лавах Кабардинського кінного полку. Після повалення самодержавства в Росії й проголошення Української Народної Республіки Юрій не роздумуючи, став на захист молоді Української держави. У 1918 році виходець із Демидівки Горліс-Горський – старшина кіннотник Запорізького полку Запорізької дивізії Армії УНР, із яким вирушили на допомогу повстанцям, які в Шевченківському краї вели боротьбу за землю і волю. Під час одного з нічних переходів стомлений Юрій заснув і

відморозив пальці лівої ноги. Почалася лихоманка і він змушений був залишитися в Холодному Яру. Випадкова хвороба змінила його життя. У Холодному Яру він знайшов друзів і побратимів і став літописцем їхньої героїчної боротьби, що велася під чорним прапором із написом «Воля України – або смерть». Ю.Горліс-Горський був призначений осавулом Першого куреня холодноярських повстанців. Про це ми дізналися з праць Віктора Ревеуга – історика, провідного краєзнавця Полтавщини, котрий не одне десятиліття вивчає добу Української революції та долі історичних постатей, які відзначились у ній [5; 6]. Навесні 1921 року, виконуючи наказ отамана Івана Деркача, Юрій Горліс-Горський перейшов кордон із Польщею. У підрадянську Україну Юрій повернувся через рік, але не до Холодного Яру, а для підпільної роботи в Києві, потім на Поділлі. Вперше заарештований чекістами у квітні 1923 року й вісім місяців провів у тюрмі, у 1924 році другий арешт. Щоб вийти на волю, Юрій симулював психічне захворювання і симптомів цієї уявної хвороби тримався майже вісім років. За цей час встиг побувати в тюрмах Вінниці, Києва і Полтави. Зрештою, його перевели до Херсонської психіатричної лікарні, звідти у травні 1932 року він утік. Потім Горліс-Горський жив спочатку в Рівному, потім у Львові. Він повністю поринув у літературну роботу. З 1922 року жив в Тарнорудах. Став подвійним агентом – працював на радянську та польську розвідки. Стверджував, що робив це за наказом керівника української підпільної організації. Далеко не всі знають, що Юрій Горліс-Горський був лицарем Залізного Хреста і Хреста Симона Петлюри. Його тричі заарештовувало ЧК і ГПУ – у 1920-у, 1923-у і 1924-у роках. Провів немало часу в тюрмах Вінниці, Києва, Полтави і Херсона.

Унаслідок розчленування гітлерівською Німеччиною Чехословаччини на Закарпатті в 1939 році постала невелика Українська держава – Карпатська Україна. Юрій Горліс-Горський узяв участь у її обороні від угорських військ. Після поразки Карпатської Січі Юрій вирвався з угорського концтабору й перебрався спочатку до Югославії, а потім до Франції, де його й застала німецька окупація. Під час агресії СРСР проти Фінляндії Юрій із групою українських добровольців узяв участь у боях з Червоною армією і пізніше описав це у статтях «Фінляндія» та «Подорожні зигзаги».

Коли почалася німецько-радянська війна, Горліс-Горський повернувся в окуповану німцями Україну. У війні між обома тоталітарними режимами письменник бачив шанс для України вибороти незалежність. Декілька разів його заарештовувало гестапо, але розправи він уникнув. У 1942 році він побував у Холодному Яру, відвідав могили своїх побратимів та вцілілих повстанців і зібрав серед них спогади для подальшої роботи над «Холодним Яром». З наближенням Червоної армії повернувся до Західної України. 26

листопада 1943 року у православної церкві Святого Георгія у Львові Юрій побрався з Галиною Талашук – дочкою власника книгарні з Рівного, де вперше вийшов у світ роман «Холодний Яр». Закінчення Другої світової війни подружжя зустріло в таборі для переміщених осіб у Новому Ульмі в Західній Німеччині. Вони не захотіли, як багато українських емігрантів, виїхати до США чи Канади, адже з Європи було ближче до Холодного Яру. 25 вересня 1946 року в них народилася донька Леся, задля неї та омріяної України було варто жити. Але не так сталося, як гадалося.

У таборі для переміщених осіб поповзли чутки, що Юрій Горліс-Горський не та особа, за яку себе видає, що він таємний агент ворожих для України сил (радянських, польських та інших). Ніхто в очі про це не говорив, діяли підступно й підло. До того ж, чекісти з радянської репатріаційної комісії почали вимагати видачі Горліс-Горського для розправи в СРСР. Це вивело його з рівноваги й він передав американцям імена ймовірних таємних інформаторів радянських спецслужб, підписавши цим собі смертний вирок. Його знайшли задушеним. Довга рука Москви дістала Юрія і в Західній Європі.

Проте ні смерть, ні брехливі звинувачення не змогли зганьбити чесне ім'я Юрія Горліс-Горського, який над усе любив Україну. Його книги продовжують жити, а героями «Холодного Яру» захоплюються покоління українців. Горліс-Горський написав низку творів, які, вживаючи сучасну термінологію, свого часу стали бестселерами для значної частини українців. Найвідоміший із них – роман «Холодний яр», що став своєрідним символом для всіх патріотів України. Дотепер залишаються загадковими обставини його смерті. Дослідники його біографії стверджують, що востаннє його бачили в Аугсбурзі 27 вересня 1946 року, коли він зійшов із потяга і сів в автомобіль. Після цього його подальша доля невідома. Друзі та знайомі Горліса-Горського також припускають, що його схопили й знищили представники радянських спецслужб або їх закордонні найманці. Неприятелі дотримуються іншої думки: начебто письменника прибрали свої через якісь ідейні розходження та «зраду». Крапку в обставинах зникнення Юрія ставити ще зарано.

Літературний і публіцистичний набуток Юрія Горліс-Горського. Юрій Юрійович залишив чималу літературну спадщину. Одні з його творів широко відомі, інші донедавна були маловідомими чи невідомі взагалі. Майже всі його твори – це опис тих чи інших реальних моментів біографії автора, заплутаного життєвого шляху серед просторів ХХ століття.

Життєве коло, яким розпочалася його літературна діяльність, привело «Залізняка» до Херсонської психіатричної лікарні, де він написав мемуарно-публіцистичний твір «Ave Dictator!». У 1932 році Юрій втік із лікарні. Оселився

у Рівному, згодом – у Львові. У 30-х роках ХХ століття Горліс-Горський співпрацював із львівськими часописами: «Літопис Червоної Калини», «Наш клич», «Вісник», «Дажбог». У жовтні 1932 року львівське видавництво «Літопис Червоної Калини» надрукувало статтю Горліса-Горського «Холодний Яр», а з наступного числа почалася публікація журнального варіанту його найголовнішого твору – «Холодного Яру» – під назвою «Рік в Холодному Яру» (продовження в 1934 році виходило під назвою «Холодний Яр говорить»). Львівська газета «Наш клич» (1933 р. № 17, 18, 20-22) надрукувала п'ять автобіографічних нарисів «Живе обличчя червоного сфінкса», про життя автора в СРСР після втечі 1931 року.

Першою книжкою, яку вдалося видати вже наступного, 1933 року, була «Ave dictator!». Книга - політичний памфлет на сталінську диктатуру 30-х років ХХ століття. У 1934 році видано повість «Отаман Хмара».

1935 року вийшло перше книжкове видання, вже під назвою «Холодний Яр». У романі автор представив одну з найяскравіших сторінок визвольної боротьби в Україні. Книга розповідає про збройну боротьбу за Українську державу під жовто-блакитним прапором УНР та чорним прапором Холодного Яру, на якому написано: «Воля України – або смерть». Події, описані в книзі, відбуваються на теренах сучасних Черкаської, Кропивницької й Вінницької областей, у Києві, Полтаві й на території Польщі. Восени 1935 року вийшли спогади «Червоний чортополох». У цьому ж році вийшла книга «У ворожому таборі», а у 1936 році у видавництві «Вікторія» – п'єса «Клянемося могилами героїв!». Друга частина «Холодного Яру» побачила світ 1937 року в «Дешевій книжці». Вона мала на Галичині величезний успіх, особливо серед молоді. У переповнених залах «Просвіти» проводилися колективні читання. Останній раз за життя автора «Холодний Яр» видав львівський «Рекорд» – внісши до тексту деякі незначні зміни, навряд чи погоджені з Горліс-Горським, який на той час міг вже залишити Галичину. Під час підготовки видання «Холодного Яру» в Галичині текст було адаптовано для потреб місцевого читача. Сучасні перевидання (ті, що їх здійснив 1992 і 1994 роках Роман Федорів, та інші, незалежні від попередніх, які видає з 2006 року Роман Коваль) базуються на лондонському виданні Микити Мироненка 1967 року. Усього роман «Холодний Яр» перевидавався 15 разів.

З 1940 по 1941 рік Горліс-Горський – керівник українського відділу радіостанції в Берліні, співробітник газети «Краківські вісті». У 1942 році він переїхав у Рівне. Навесні 1942 року в рівненській газеті «Волинь», яку редагував Улас Самчук, з'явилися спогади Горліса-Горського «Їх прийшло дванадцять». З великою ймовірністю можна стверджувати, що оповідання «Їх

прийшло дванадцять» мало цілком реальну основу. Юрій Горліс-Горський справді переховувався від переслідування у психіатричній лікарні і міг пережити таку чи подібну любовну історію. В образі Юрія легко впізнати і самого Юрія Горліса-Горського. Далі – Київ, потім – знову Львів. Від 1944 – в Австрії. Після закінчення 2-ї світової війни – у таборі для переміщених осіб у м. Новий Ульм (Німеччина). У Новому Ульмі Юрій розгорнув активну політичну діяльність. Поруч із Іваном Багряним, Борисом Левицьким, Романом Паладійчуком та іншими почав видавати газету «Українські вісті»; заснував Українську революційно-демократичну партію (УРДП), проти якої здійняли агітацію деякі члени Закордонного Чину ОУН(б).

Пізніше всі основні твори Горліс-Горського перевидані в Німеччині, США, Великій Британії і Україні. Книга, що називалася «Між живими трупами» (про перебування в психіатричній лікарні) вважається втраченою. Юрій Горський анонсував її вихід, а уривки з цього твору читав молоді... На превеликий жаль, рукопис загубився під час бойових дій на Закарпатті. Юрій Горліс-Горський страшенно переживав втрату, тим більше, що вважав цей роман найкращим своїм твором. Юрій Горліс-Горський – чи не найбільш волелюбний, сміливо-відчайдушний, авантюрний вітчизняний письменник, герої якого стали взірцем для багатьох українських патріотів.

Також невеличкою краплиною до повернення із забуття уродженця Решетилівщини Юрія Горліс-Горського став круглий стіл, організований науковцями кафедри українознавства та гуманітарної підготовки УМСА для студентів-медиків [2]. Метою зібрання було ознайомити якомога більший загальний студентства з політичною та літературною діяльністю славного полтавця [4]. Не можна не погодитися з думкою студентів, які були присутні на заході: «Раніше таких людей, які надзвичайно любили свою Батьківщину і були справжнім патріотами, тогочасна влада не любила» [3]. Чи міг хтось тоді передбачити, який буремний час випробувань нас чекає попереду. Чи можна було уявити у 2012 – на початку 2013 року, що на державну незалежність нашої держави будуть посягання, що буде порушено її територіальну цілісність, що світ сколихне Революція Гідності. 2016 рік став роком декомунізації, змін, заперечення, перейменування, відновлення історичної справедливості, повернення із забуття... У контексті цих подій було згадано й ім'я Юрія Горліса-Горського. Ширяться публікації [3], проводяться конференції, читання [7], круглі столи, започаткована іменна Полтавська обласна премія Горліса-Горського.

Висновки. Століття минуло відтоді, коли історія відкрила нову сторінку в житті українського народу. Писати її почала Українська Центральна Рада.

Навесні 1917 року, коли весняне сонце почало топити залежаний сніг і пробуджуватися після зимової сплячки природа, українство після десятків років заборони й принижень вийшло з підпілля і голосно заявило про свої національні права. Українська Центральна Рада була покликана виконати свій великий історичний обов'язок – відродити втрачену в XVIII столітті державність, волю і право, стати представницьким органом українського народу. З її появою український рух став повнокровною національною силою, яка прагнула стати господарем у своїй хаті і на своїй землі. Українська Центральна Рада проіснувала лише 14 місяців. За цей час полтавці, як і весь український народ, пройшли нелегкий шлях національного відродження і боротьби за власну державу, шлях надій і сподівань, очікувань і розчарувань. У вирі революційних подій кружляли долі людей, які вірили в майбутнє України, вірили і йшли за свою віру на смерть. Юрій Горліс-Горський мало відомий широкому загалу, але його ім'я золотими літерами вкарбовано в історію УНР і національно-визвольних змагань. Автори намагалися своєю роботою відкрити ім'я Юрія Городянина-Лісовського (Горліс-Горського) для земляків-полтавців і нагадати про нього Україні[4]. То ж ми дійшли висновку, що Горліс-Горський гідний називатися відомим земляком [2]. Події далекої війни луною перегукуються із сьогоденням і ми маємо надію, що наше дослідження допоможе сучасникам збагнути єдність історичних віх та знайти відповідь: хто ж ми, українці?

Незважаючи на численні невдачі, поразки і втрати нашого народу на жорстоких роздоріжжях української історії, ми все-таки маємо усі підстави заявити: «Ми – щасливі! Ми одна з найсильніших націй серед світової спільноти!». Козацькі війни під проводом гетьманів Богдана Хмельницького, Івана Мазепи, Івана Виговського, інших полководців, гайдамацькі повстання на чолі з Максимом Залізняком та Іваном Гонтою, Холодний Яр на межі 20-х років минулого століття, боротьба проти більшовицько-комуністичного режиму на межі 20-х і 40-50-х роках XX століття під проводом Симона Петлюри, Степана Бендери, Євгена Коновальця, Всеукраїнське повстання 2004 року, Майдан кінця 2013 – початку 2014 років – то яскраві приклади спадкоємності національно-визвольних ідей, незнищенності українського духу, його волі до Свободи і Незалежності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Юрій Горліс-Горський. «Ми ще повернемось!»: Спогади. Повість. Поезія. Документи. Листування / Р. М. Коваль. Бібліотека Історичного клубу «Холодний Яр». — Київ: Історичний клуб «Холодний Яр»; Вінниця: ДП «Державна картографічна фабрика», 2012. — 432 с.

2. Лещенко Т. Виховні, країнознавчі та краєзнавчі аспекти викладання української мови за професійним спрямуванням іноземним студентам / Т. Лещенко, В. Юфименко, І. Самойленко // Інноваційні технології у викладанні дисципліни "Українська мова за професійним спрямуванням" у Державних вищих навчальних закладах медичної та фармацевтичної освіти : матеріали наук.-практ. конф. та семінару-наради завідувачів однопрофільних кафедр. – Львів : Плай, 2013. – С. 78–87.
3. Лещенко Т. О. Пізнання України як спосіб соціалізації іноземних студентів / Т. О. Лещенко, В. Г. Юфименко // Мовні дисципліни в контексті розвитку сучасної вищої школи : матеріали Всеукр. дист. наук.-практ. конф. з міжнар. участю. – Харків, 2014. – С. 179–180.
4. Лещенко Т. О. «Холодний Яр» Юрія Горліса-Горського і формування національно-патріотичних світоглядних позицій майбутнього українського лікаря / Т. О. Лещенко, В. Г. Юфименко // Національна пам'ять (на вшанування жертв тоталітаризму) : міжуніверситетський зб. наук. праць. – Львів : Друкарня ЛНМУ імені Данила Галицького, 2018. – С. 77–82.
5. Ревегук В.Я. Полтавщина у вогні української революції (1971-1921рр.). – Полтава, ПП Шевченко Р.В., 2014. – 408с.
6. Ревегук В.Я. Національне відродження Полтавського краю: тернистий шлях до свободи – Полтава: ТОВ «АСМІ», 2016. – 183 с.
7. <https://www.poltavatourcenter.pl.ua/images/documents/kraeznav/moyabatktiv/zrazky-robot/z-popelu.pdf>
8. Юфименко В. Г. Виховання особистості майбутнього лікаря як педагогічна проблема / В. Г. Юфименко // Основні напрямки удосконалення підготовки медичних кадрів у сучасних умовах : матеріали навч.- наук. конф. з міжнар. участю – Полтава, 2015. – С. 278–280.